

УДК 159.982.2

Реалізація концепції становлення суб'єкта саморозвитку в практиці підготовки студентів-психологів до психокорекційної діяльності

Кузікова С.Б.

В статті розглянуто можливості активізації становлення суб'єкта саморозвитку в процесі фахової підготовки студентів-психологів до психокорекційної діяльності. Наведено параметри моделі фахівця-професіонала в галузі надання психологічної допомоги. Подано психолого-педагогічні умови і принципи організації дослідницько-тренінгового навчання. Викладено методичні засади і зміст навчального курсу «Психологія саморозвитку».

Ключові слова: саморозвиток, самоактивність, самосвідомість, особистісний сенс, відповідальність, суб'єкт особистісного та професійного саморозвитку.

В статье рассмотрены возможности активизации становления субъекта саморазвития в процессе профессиональной подготовки студентов-психологов к психокоррекционной деятельности. Приведены параметры модели специалиста-профессионала в области оказания психологической помощи. Подано психолого-педагогические условия и принципы организации исследовательски - тренингового обучения. Изложены методические основы и содержание учебного курса «Психология саморазвития».

Ключевые слова: саморазвитие, самоактивность, самосознание, личностный смысл, ответственность, субъект личностного и профессионального саморазвития.

The article reveals the possibilities of enhancing the formation of the subject self-development in the process training psychology students to the psychocorrectional activity. This shows the parameters of the model of a professional specialist in the field of psychological assistance. Submitted psycho-pedagogical conditions and principles of the organization of research-training of training. Outlined the content basis and methodical of the course "Psychology of self-development".

Key words: self-development, self-activity, self-consciousness, personal sense, responsibility, the subject of personal and professional self-development.

Постановка проблеми. Увага до феномену саморозвитку зумовлена його визначальною роллю в життєдіяльності особистості. Сучасність вимагає активного включення людини в процес власної життєтворчості, висуває вимоги до неї як активного суб'єкта власного перетворення, суб'єкта особистісного саморозвитку. Звідси актуальною є потреба у з'ясуванні можливостей психолого-педагогічного впливу на особистість з метою активізації її потреби в позитивному самозмінюванні у напрямі посилення суб'єктності і формування здатності до управління саморозвитком.

Проблема формування суб'єкта саморозвитку найактуальнішою стає в юнацькому віці – у зв'язку з процесом особистісно-професійного становлення. На думку науковців, саморозвиток особистості відбувається переважно в контексті професійної діяльності, яка є значущою для суб'єкта, наповнюється її змістом, а професійна спрямованість є чинником особистісного зростання (В. А. Бодров, М.І. Боришевський, В.В. Клименко, Є. О. Климов, Г. В. Ложкін, А. К. Маркова, В. А. Семиченко). Особливо зазначене стосується організації фахової підготовки студентів-психологів, що зумовлюється специфікою їх майбутньої професійної діяльності, спрямованої на надання психологічної допомоги іншим (О. Ф. Бондаренко, В.Г. Панок, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко). Останнє вимагає від психолога-практика осмисленого, інтерналізованого ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності, власного життя і саморозвитку (Е.Л. Носенко, Н. І. Пов'якель, О.П. Саннікова). До того ж для фахівця-психолога процес усвідомлення і відпрацювання власного світосприймання і світоставлення, внутрішніх переживань і цілепокладання має бути безперервним. Тільки це збереже його психологічне здоров'я, забезпечить особистісне, а отже, й професійне зростання, сприятиме ефективності фахової діяльності. Мова йде про необхідність формування суб'єкта особистісного і професійного саморозвитку як умови фаховості майбутніх практичних психологів.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим завданням практичної психології є надання допомоги людині в самоактуалізації та самореалізації її внутрішнього потенціалу, в досягненні гармонії її внутрішнього світу, поліпшенні суб'єктивного самопочуття і зміцненні психічного здоров'я. Одним із видів надання психологічної допомоги особистості є психологічна корекція, яка сприяє повноцінному функціонуванню й розвитку особистості через розв'язання її конкретних психологічних проблем, через вплив на окремі психологічні структури людини, виконуючи завдання не тільки зміни, а й навчання, формування, розвитку тих чи інших сторін психологічної реальності людини [1; 5].

Всебічний аналіз проблеми психокорекції, проведений нами в історичному, культурному, лінгвістичному, науково-прикладному аспектах, дозволив визначитись у власному розумінні проблеми психологічної корекції і розробити авторський підхід «Вікова психокорекція» [5; 6]. Вирішальним у нашому підході є положення про те, що ефективність і результативність корекційного процесу визначаються мірою суб'єктної активності самої особистості. Тому провідним завданням практичного психолога, який здійснює психокорекцію, є розвиток у клієнтів навичок особистісної рефлексії і саморегуляції, формування у них відповідальності за свій стан і поведінку і, зрештою, переведення корекції в самокорекцію.

Концептуальним у розробленій нами моделі оптимізації саморозвитку як суб'єктної діяльності є можливість співвіднести виміри психологічного простору саморозвитку особистості ([3, с. 131]) з визначеними нами психологічними ресурсами саморозвитку (потреба в саморозвитку, умови і механізми

його здійснення). Стан цих ресурсів в осіб юнацького віку був досліджений на констатувальному етапі дослідження, а їх актуалізація в ході проведення формуального експерименту сприяла становленню суб'єкта особистісного саморозвитку. Напрями корекційно-розвивальної роботи в контексті концепції становлення суб'єкта саморозвитку ми вбачаємо в актуалізації психологічних ресурсів саморозвитку, активізації його механізмів та урахуванні соціально-психологічних чинників та закономірностей становлення суб'єкта саморозвитку [3].

За нашою концепцією, процес усвідомлення джерел власних негативних переживань, їх опредметнення і відокремлення (дистанціювання) від цілісного Я (є Я, і є мої проблеми) має бути неперервним. Це забезпечить людині відчуття внутрішньої свободи і влади над обставинами, дозволить їй відчувати себе суб'єктом власного життя. При цьому життя буде сприйматися як ланцюг життєвих ускладнень, проблемних ситуацій, які можна і треба подолати, а самі ці труднощі – як можливості особистісного зростання. Навчити такому способу взаємодії зі світом є завданням концепції формування суб'єкта саморозвитку в дитячо-юнацькому віці, реалізованої в авторському підході «Вікова психокорекція».

Розробка нами теоретичних та методичних аспектів вікової психокорекції, а також досвід власної роботи з надання психологічної допомоги показує можливість і, безперечно, необхідність організації в дитячо-юнацькому віці корекційного процесу як цілісної системи навчання прийомам і технікам самокорекції, саморозвитку. В дошкільному віці – саморегуляції, частіше неусвідомленої, але такої, що допомагає регулювати взаємини дитини із собою і світом. У молодшому шкільному віці – усвідомленню і свідомій саморегуляції психоемоційних станів і поведінки. У підлітковому і юнацькому – усвідомленню, аналізу свого внутрішнього світу та взаємодії з навколишнім світом і на їх основі – самовизначенню, саморегуляції і саморозвитку власної особистості. Змістове наповнення психологічного супроводу становлення суб'єкта саморозвитку подано в [5; 6].

Модель формування суб'єкта саморозвитку дозволяє у відповідний момент дослідження проблеми перейти від теоретичних моделей і абстракцій у простір «життєвого шляху» людини (С. Л. Рубінштейн), створюючи умови для розв'язання нею спочатку ситуаційно зумовлених проблем, а потім і для можливості її виходу в простір «надситуативної активності» (В. А. Петровський), руху до досконалості через індивідуальні творчі акти (А. Адлер).

Особливу увагу нами приділено проблемі професіоналізму фахівців, які будуть здійснювати психокорекційний вплив, їх етичних настанов, рівня духовності, здатності до неперервного особистісного і професійного саморозвитку, а також питанням організації та забезпечення їх фахової підготовки. Нами обґрунтовано параметри моделі фахівця-професіонала загалом і в галузі надання психологічної допомоги зокрема [3]. Показано, що становлення сучасного фахівця можливе тільки за умов єдності розширення професійних знань, вдосконалення умінь та постійного особистісного і професійного саморозвитку. Провідним і узагальнювальним критерієм фахівця-професіонала визначено здатність бути суб'єктом саморозвитку. Відтак сам процес професійної підготовки майбутніх фахівців має стати процесом формування суб'єкта саморозвитку.

Психолого-педагогічними умовами організації фахової підготовки майбутніх психологів-практиків з метою активізації і оптимізації становлення суб'єкта особистісного і професійного саморозвитку є: перевага активних форм навчальної діяльності, їх проблемно-пошукова спрямованість, зорієнтованість на отримання студентами особистісно значущих результатів, активізацію у них рефлексивно-діалогової форми розумової діяльності. Принципами організації фахової підготовки як дослідницько-тренінгового навчання виступають принципи: активності учасників, усвідомленого включення, дослідницької позиції, об'єктивізації поведінки та розглядуваних проблем, суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Розроблені нами принципи, умови і шляхи оптимізації становлення суб'єкта професійного і особистісного саморозвитку в процесі фахової підготовки лягли в основу створення системи професійної підготовки майбутніх психологів-практиків до здійснення психокорекційної діяльності, яка докладно викладена в [2].

Оскільки за нашою концепцією визначальним критерієм професіоналізму майбутнього психолога-практика є здатність до неперервного, прогресивного для особистості, усвідомленого і керованого саморозвитку, кульмінаційним і інтегративним моментом у системі професійної підготовки студентів-психологів до психокорекційної діяльності може бути розроблений нами у формі дослідницько-тренінгового навчання навчальний курс «Психологія саморозвитку» [4].

Навчальна дисципліна «Психологія саморозвитку» має загальний обсяг 90 академічних годин (20 годин лекційних, 24 години практичних занять, решта – самостійна робота студентів). Викладається на завершальному етапі підготовки фахівців у галузі практичної психології (у восьмому семестрі, після вивчення студентами курсів «Основи психокорекції», «Психологічна служба в системі освіти» та проходження виробничої психокорекційної практики), має своїм завданням інтегрувати раніше набуті теоретичні і практичні знання щодо сприяння ефективного функціонуванню особистості в сучасному світі. Даний курс розглядається також як важлива складова загальної психології в цілому і психології особистості зокрема. Він спрямований на розширення і поглиблення теоретичних уявлень студентів про особистість у контексті її життєвого шляху і життєвих проблем.

Курс «Психологія саморозвитку» є інноваційним щодо освітніх завдань та науково-прикладного змісту і розкриває прогресивні механізми становлення особистості як суб'єкта власної життєдіяльності і саморозвитку. Це, у свою чергу, сприяє професійному і особистісному зростанню бакалаврів-психологів

як майбутніх фахівців-практиків.

Предметом курсу є психологічні засади саморозвитку особистості, шляхи оптимізації становлення суб'єкта особистісного саморозвитку в дитячо-юнацькому віці.

Метою курсу є формування розгорнутого сучасного уявлення про саморозвиток особистості, його понятійні моделі, механізми, критерії і чинники, а також вироблення навичок застосування технологій організації власного саморозвитку та саморозвитку клієнтів у ситуаціях консультування та психологічної корекції.

В результаті засвоєння курсу «Саморозвиток особистості» студенти повинні знати: теоретичні основи та актуальні проблеми саморозвитку особистості; соціально-психологічні чинники та закономірності становлення суб'єкта саморозвитку в дитячо-юнацькому віці; можливі причини ускладнення, блокування саморозвитку особистості; засоби дослідження особливостей, чинників, механізмів детермінації саморозвитку особистості в процесі її життєдіяльності; умови, методи і засоби оптимізації саморозвитку особистості на її життєвому шляху.

Практичним результатом засвоєння курсу є вміння використовувати психологічні моделі для розуміння і пояснення процесу саморозвитку особистості; аналізувати проблеми, які ускладнюють, блокують саморозвиток як усвідомлений і самокерований процес особистісних змін; застосовувати різні методи, засоби і форми практичної психодіагностичної та психокорекційної роботи з особами різних вікових та соціальних категорій з метою оптимізації становлення суб'єкта особистісного саморозвитку; володіти навичками самоаналізу, самоорганізації, саморегуляції власної життєдіяльності та особистісного зростання.

Програма навчальної дисципліни «Психологія саморозвитку» укладена з урахуванням вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу та державного освітнього стандарту за спеціальністю «Практична психологія» [4].

Структура навчальної програми складається з таких блоків: теоретичного (отримання теоретичних знань); практичного (апробація отриманих знань та результатів самостійних емпіричних досліджень на практичних заняттях); самостійної роботи (самостійний пошук і аналіз інформації); індивідуальної навчально-дослідної діяльності (самостійна пошуково-дослідна практична діяльність студентів).

За нашою концепцією, в організації дослідницько-тренінгового навчання зазначене виокремлення блоків – форм навчальної діяльності студентів є умовним. Сутнісними параметрами, що наскрізно характеризують організацію навчального процесу в ході засвоєння курсу «Психологія саморозвитку» і синтезують різні форми навчальної діяльності, ми визначаємо такі. По-перше – це творче породження знань самими студентами в процесі самостійного пошуку та аналізу отриманої інформації (самоактивність, самоорганізація, саморозвиток). По-друге – особистісне включення студентів у навчальний процес (значущість, осмисленість діяльності). По-третє – зв'язок знань у несуперечну концепцію: «людина як суб'єкт власної життєдіяльності і власного розвитку», – крізь призму якої і відбувається опанування курсу (ціннісна орієнтація на саморозвиток та настановлення на сприймання майбутніх клієнтів як інтенціональних і відповідальних суб'єктів саморозвитку).

Таким чином, інтегративною особливістю всіх форм навчальної діяльності є їх проблемно-пошукова спрямованість, зорієнтованість на отримання індивідуально значущих результатів. Оскільки під час таких занять основна увага зосереджується не на інформаційному збагаченні, а на динамічному (чуттєвому, ставленневому) боці навчання, то і продуктом процесу стають не привнесені знання, а рефлексивні, які пройшли крізь власний досвід інтелектуальної, чуттєвої, смислотвірної роботи. Акумулюючи в собі активні методи навчання, запропонований курс дозволяє інтенсифікувати процес професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі надання психологічної допомоги, сприяє розвитку особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності.

У ([3, с.337]) наведені можливі методи організації активних форм роботи при лекційному викладі теоретичного матеріалу. Подальше його опрацювання в ході самостійної роботи обов'язково завершується обговоренням на практичних заняттях у діалоговій формі під час групових дискусій. Пропонуються, приміром, такі дискусії за змістом опрацьованих джерел: «Джерела і еволюція ідеї саморозвитку – західна і східна орієнтація, есенціалістичний і екзистенціалістичний підходи»; «Психологічна культура як ставлення суб'єкта до обмежень та ресурсів особистісного зростання»; «Суб'єктна активність особистості як визначальна умова ефективності корекційного процесу, необхідність і можливість переведення корекції в самокорекцію»; «Безперервний професійний і особистісний саморозвиток як умова ефективності і екологічності фахової психокорекційної діяльності психолога-практика» тощо. Групова дискусія за останньою темою проводиться не тільки на основі опрацьованого теоретичного матеріалу, а й ціннісно-сислового усвідомлення себе як фахівця в галузі психокорекційної діяльності.

Використання виведених теоретико-емпіричним шляхом концептуальних моделей саморозвитку особистості як суб'єктної діяльності ([3]) дозволить майбутнім фахівцям зовсім по-іншому подивитися на причини психологічних проблем особистості та можливість їх подолання – надання психологічної допомоги. Так, студентам-психологам пропонується: 1) вивчити особливості становлення суб'єкта саморозвитку та причини його ускладнення, блокування – з використанням структурно-функціональної моделі саморозвитку особистості та концептуальної моделі (понятійної схеми) психологічного простору саморозвитку особистості; 2) проаналізувати причини ускладнень у професійній діяльності в контексті концепції саморозвитку особистості – з використанням моделей професійного саморозвитку особистості;

3) обрати технології сприяння особистісному позитивному саморозвитку клієнта – з використанням концептуальної моделі (понятійної схеми) психологічного простору саморозвитку особистості та ін.

Самостійно проведені студентами емпіричні дослідження також змістовно наповнюють обговорювані в теоретичному плані питання. Так, приміром, студентам пропонується емпірично дослідити соціально-психологічні чинники становлення суб'єкта особистісного саморозвитку [3, с. 188-189]. Для цього їм пропонується: 1) вибрати серед інших інтенціональну, на їх погляд, особу, поведінка якої характеризується високим рівнем внутрішньомотивованої активності і потребою в саморозвитку; 2) скласти її психологічний портрет, виокремивши індивідуальні особливості характеру і поведінки, які зумовили вибір (показники суб'єктного саморозвитку); 3) зібрати психологічний анамнез та провести ретроспективний аналіз біографії інтенціональної особи за складеною анкетною; 4) виокремити найбільш значущі фактори, які, на думку студента – виконавця завдання, вплинули на становлення вибраного ним суб'єкта самоактивності і саморозвитку.

Групове обговорення виявлених соціально-психологічних чинників, які сприяли саморозвитку як суб'єктної діяльності окремої особистості, дозволяє узагальнити отримані результати індивідуальних досліджень і зробити висновки щодо закономірностей становлення суб'єкта саморозвитку. Не менш важливим завданням колективної творчої роботи є визначення можливостей урахування встановлених закономірностей у навчально-виховному процесі та в ситуації надання психологічної допомоги.

Інше індивідуальне навчально-дослідне завдання спрямоване безпосередньо на особистісне зростання майбутніх фахівців, актуалізацію їх самоідентичності й автентичності. Студентам пропонується написати невеликі нариси-самохарактеристики (психологічні есе) за важливими в життєтворчому плані темами. Наприклад: «Людина як суб'єкт власного життя і саморозвитку»; «Життєві ресурси особистості. Потенціал розвитку»; «Стиль життя як характеристика (властивість) особистості»; «Психологічний простір і час особистості»; «Я хочу здійснитися» тощо. Обговорення цих та інших екзистенційно важливих питань дозволяє студентам усвідомити або замислитися про ступінь власної суб'єктності, авторство свого життя і можливість керувати ним, змінювати себе.

Крім того, в процесі дослідницько-тренінгового навчання студентам пропонуються завдання для самоаналізу особистісного саморозвитку та причин його ускладнення, блокування – психологічних проблем, емоційного стану, переживань, потреб, бажань, очікувань. З метою розширення уявлень студентів про характер і зміст процесу особистісного саморозвитку і міри власної участі в ньому на тренінгових заняттях використовуються діагностичні засоби (проективні малюнки, асоціативні твори-самоописи, піктограми тощо), а також психотехнічні вправи («Спіральність розвитку», «Розуміння свого справжнього Я», «Робота із субособистостями», «Визначення життєвого сценарію», «Робота з бажаннями», «Уміння брати відповідальність на себе» тощо).

Важливим напрямом тренінгової роботи в рамках курсу «Психологія саморозвитку» є актуалізація використання студентами технологій організації власного саморозвитку. В ході роботи студенти пропонують різні методи, техніки самокорекції, які допомагають їм подолати негативний емоційний стан, прийняти рішення, самоналаштуватися, розв'язати міжособистісні труднощі тощо, пояснюючи механізм їх впливу на внутрішню психологічну реальність. Найбільш вдалі техніки програються в групі [4].

Ще одним важливим завданням курсу «Психологія саморозвитку» є розвиток у студентів – майбутніх фахівців у галузі психокорекційної діяльності професійної самосвідомості. Цій проблемі присвячено кілька занять. Завдання дослідницько-тренінгових занять з розвитку професійної самосвідомості такі: усвідомлення особистісних «сліпих плям», які ускладнюють професійну психокорекційну діяльність; розвиток професійно значущих якостей особистості, оволодіння засобами (методами, техніками) професійного та особистісного саморозвитку. Дослідження і розв'язання проблем професійного становлення студентів-психологів – майбутніх фахівців у галузі психокорекційної діяльності можна також продуктивно здійснювати за допомогою методів балінтовських груп [3, с. 349-352].

З огляду на специфіку майбутньої професійної діяльності студентів-психологів (а саме – надання психологічної допомоги клієнтам у розв'язанні їх особистісних проблем), найважливішим завданням курсу «Психологія саморозвитку» є опанування студентами вміння застосовувати різні методи, засоби і форми практичної психокорекційної роботи з особами різних вікових та соціальних категорій для оптимізації їх саморозвитку, а потім переведення корекції в самокорекцію. Для цього студенти знайомляться з особливостями організації корекційного процесу в дитячо-юнацькому віці як цілісної системи навчання прийомом і технікам самокорекції. Спираючись на раніше отримані знання, вони наводять приклади різних методів психологічної корекції, які можна запропонувати клієнтові для організації роботи зі своїм внутрішнім світом, – самопізнання, самоконтролю, самоналаштування, самопідкріплення тощо. Найбільш цікаві з них апробуються в групі на практичному занятті. При цьому оцінюється: обізнаність студента щодо психокорекційних методів і технік різних психотерапевтичних напрямів; вміння пояснити механізм дії запропонованого корекційного засобу на психологічну реальність людини; вміння застосовувати психотехніку на практиці (презентація фрагменту психокорекційного процесу).

Крім того, за матеріалами самостійної пошуково-дослідної роботи (індивідуальне навчально-дослідне завдання – ІНДЗ) та колективного обговорення в групі студенти-психологи за участі викладача складають тематичні групи методів (технік, вправ) самокорекції – алгоритм психокорекційної дії за певним призначенням, наприклад: 1) використання різних методів самокорекції з метою формування або розвитку

антиципації, планування майбутнього, роботи із цілями, мріями, бажаннями; 2) використання різних методів самокорекції з метою зниження психічного напруження, відреагування почуттів та переживань, опрідметнення та дистанціювання травмувального досвіду, його опрацювання на користь особистісного зростання; 3) використання різних методів самокорекції з метою розв'язання внутрішніх конфліктів, поглиблення розуміння себе та інших людей, посилення самості (цілісності Я, самоідентичності – автономності), актуалізації автентичності та підтримки суверенності; 4) використання різних методів самокорекції з метою підвищення довіри до себе, організмічності (адекватне самосприйняття, самокритичність, самозвірення, самозвітування, самоконтроль), посилення самоповаги, впевненості в собі; 5) використання різних методів самокорекції з метою підтримки психічної рівноваги: самонастрою, самопідтримки, саморегуляції психоемоційних станів і поведінки; 6) використання різних методів самокорекції з метою напрацювання навичок адекватної поведінки в міжособистісній взаємодії з різним оточенням, у ситуаціях прийдешніх подій та в умовах різних життєвих обставин тощо [4].

Самостійне напрацювання індивідуально значущих знань (відповідно до власного запиту), їх практичне опанування та усвідомлення впливу на внутрішню психологічну реальність сприяють особистісному і професійному зростанню майбутнього фахівця-практика, його становленню як суб'єкта власної життєдіяльності і саморозвитку. За нашою концепцією, саме здатність бути суб'єктом саморозвитку є провідним і узагальнювальним критерієм, який визначає фахівця-професіонала.

Навчальний курс «Психологія саморозвитку» розглядається як основа формувального експерименту, мета якого полягала у перевірці дієвості обґрунтованих і розроблених нами умов, принципів і технологій організації навчального процесу у формі дослідницько-тренінгового навчання щодо активізації становлення юнацтва (студентів-психологів) суб'єктами особистісного і професійного саморозвитку. Перевірялась ефективність формування визначених нами основних параметрів моделі фахівця-професіонала:

- По-перше – здатності до усвідомленого і керованого саморозвитку, яку ми пов'язуємо з актуалізованістю психологічних ресурсів саморозвитку. Для визначення динаміки змін рівня їх актуалізації була використана авторська методика «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості (ДХСО)» [3].

- По-друге – осмисленості власного життя і професійної діяльності. Особистісні зміни досліджувалися за методикою СЖО Д. О. Леонтьєва.

- По-третє – сформованості професійно значущих характеристик, властивих суб'єкту саморозвитку, перш за все таких, як самоактивність та інтернальність. У цьому випадку йдеться про певний тип суб'єкт-об'єктних орієнтацій у життєвих ситуаціях, який ми постулювали як індивідуальний стиль організації саморозвитку особистості. Звідси його (стиль саморозвитку) можна дослідити за параметрами «ініціатива (трансситуаційна творчість) – відповідальність (трансситуаційний локус контролю)» (методика ОЖО О. Ю. Коржової) і скоригувати його ефективність і позитивність для особистості, посилюючи зазначені параметри. Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів дослідження показав статистично значущу позитивну динаміку всіх вимірюваних показників в експериментальній групі [3].

Висновок. Таким чином, нами розроблено психолого-педагогічні умови та технологію, а також експериментально підтверджено можливість активізації становлення суб'єкта особистісного і професійного саморозвитку в процесі фахової підготовки студентів-психологів, організованої у формі дослідницько-тренінгового навчання, яке інтегрує професійне становлення та особистісне зростання майбутніх фахівців у галузі психокорекційної діяльності. Останнє сприятиме підвищенню ефективності професійної діяльності майбутніх психологів-практиків і, як результат, становленню особистості їх майбутніх клієнтів на різних вікових етапах розвитку як суб'єктів власної життєдіяльності та власного розвитку.

Література

1. Кузікова С. Б. Основи психокорекції : навч. посіб. / С.Б. Кузікова. – К. : Академвидав, 2012. – 320 с.
2. Кузікова С. Б. Підготовка студентів-психологів до психокорекційної діяльності. Навчальний посібник [Текст] / С. Б. Кузікова. – Суми : Видавництво «МакДен, 2011. – 144 с.
3. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : [монографія] / С. Б. Кузікова. – Суми : Видавництво «МакДен, 2012. – 410с.
4. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку. Навчальний посібник [Текст] / С. Б. Кузікова. - Суми : Видавництво «МакДен, 2011. – 148 с.
5. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції. Навч. посібник [Текст] / С. Б. Кузікова. – Суми : ВТД „Університетська книга», 2006. – 384 с.
6. Кузікова С. Б. Техніки вікової психокорекції. Навч. посібник. – К.: Главник, 2008. – 160 с. Серія «Психол. інструментарій».